

**Пасемко Г. П., д-р наук з держ. управління, професор
Борисовський І. А., здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії*
Державний біотехнологічний університет, Україна**

Генезис та розвиток аграрного ринку

Досвід становлення аграрного ринку в Україні, показав, що це суспільне явище є набагато складнішим, ніж уявлялося, що потребує поглиблених досліджень, особливо з огляду на сучасну продовольчу кризу.

Ще на стадії свого генезису ринок, поява якого зумовлена еволюцією складних соціально-економічних процесів, є поліаспектним явищем. Ринок уособлює в собі систему господарських зв'язків, тип відносин між економічними суб'єктами, взаємозв'язок попиту і пропозиції, суперечність економічних інтересів, конкурентні і партнерські взаємини, свободу підприємництва та інші аспекти, які в сукупності відбивають його єдину сутність – економічний зв'язок між людьми в процесі виробництва і руху товару та його споживання.

Розвиток товарно-грошових відносин в аграрній сфері неминуче приводить до розриву процесу купівлі продажу в часі і просторі, що ускладнює характер господарських зв'язків між економічними суб'єктами. Це підвищує ризики як покупців, так і продавців, оскільки за таких умов здійснення обміну завжди виникає загроза невиконання угоди через непередбачувані обставини, дію третіх сторін або недобросовісну поведінку контрагентів.

Ці небезпеки, з самого початку виникнення ринку, вимагають створення системи юридичного захисту обмінів, ефективність якої забезпечується лише сильною державою. Економічні перетворення в аграрній сфері України переконливо свідчать про відсутність впевненості у господарюючих суб'єктів щодо дотримання умов виконання угод в торгівлі сільськогосподарською продукцією, оскільки процеси розпорядження приватною власністю (передусім землею) з метою отримання прибутку, створення ринку страхових послуг і біржового ринку, забезпечення юридичного захисту сільгоспвиробників здійснювалися асинхронно, а держава не змогла забезпечити подолання асиметричності розвитку інститутів ринку, яка виникла внаслідок цього.

Еволюція економічних систем західних країн здійснювалася в різні часи різними темпами, і саме в періоди швидких соціально-економічних змін відбувалося поглиблення теоретичних знань про сутність ринку, осмислення шляхів подальшого розвитку суспільства, формування нових парадигм.

Розвиток продуктивних сил в сільському господарстві було забезпечено завдяки механізації виробничих процесів, яка в свою чергу стала результатом якісних змін у промисловості, науці та комунікаціях. Механізація в сільському господарстві обумовила зростання продуктивності праці та створення сприятливого виробничого середовища і водночас з цим сприяла вивільненню робочих рук із галузі, поглибленню спеціалізації аж до створення вузькоспеціалізованих на одному товарі чи навіть функції підприємств, розвитку

* Науковий керівник - Пасемко Г. П., д-р наук з держ. управління, професор

торгівлі та появі крупномасштабного товарного виробництва сільськогосподарської сировини. Та саме активний розвиток продуктивних сил в сільському господарстві забезпечив проникнення ринкових відносин в аграрний сектор економіки і формування повноцінного аграрного ринку.

Поліаспектність (багатогранність) категорії «ринок» утруднює його вичерпну характеристику, а прагнення окремих авторів зосередити увагу на його ключових рисах сприяють появі дещо вульгаризованих визначень цього поняття [1]. Навряд чи можна вважати суто науковим погляд на ринок, як на ланку, яка зв'язує виробництво товару і його споживання, адже і виробництво і споживання (попит і пропозиція) є рівноцінними елементами ринку. Так само не зовсім коректно вважати, що ринок – це обмін, організований за законами товарного виробництва і обігу. Аграрний ринок поєднує сфери виробництва та споживання аграрної продукції, а також включає їх у загальний економічний процес відтворення.

Суть ринкових відносин в аграрній сфері зводиться до відшкодування витрат товаровиробників і отримання ними прибутку та задоволення попиту споживачів на основі вільного, взаємного узгодження, платності, еквівалентності та конкурентоспроможності [2].

Нестабільність і ризикованість сільського господарства змушували підприємства, залучені до виробництва продовольства на різних стадіях (від постачання матеріально-технічних ресурсів до торгівлі готовими харчовими продуктами, зокрема через систему громадського харчування), об'єднувати багаточисленні, але розпорошені функції щодо формування пропозиції аграрної продукції шляхом створення відповідних організаційних структур. Цей процес отримав назву «вертикальна інтеграція», а сукупність основних і суміжних галузей із виробництва сільськогосподарської сировини, її зберігання, транспортування, перероблення, торгівлі тощо назвали агропромисловим комплексом (АПК) [3].

Стійки взаємовідносини суб'єктів галузей, залучених до процесу виробництва і перероблення сільськогосподарської сировини, дали підстави для розширеної трактовки поняття «аграрний ринок». Так на думку Є. Майорця: «Аграрний ринок – це система економічних відносин між суб'єктами ринку в сфері обігу сільськогосподарських і продовольчих товарів, факторів сільськогосподарського виробництва та послуг» [4, с. 104]. У зв'язку з цим виникає питання: чи є складовою аграрного ринку ринок факторів виробництва (землі, технологій, капіталу, праці тощо)?

Безумовно, організаційно-правові особливості ведення аграрного виробництва в різних країнах дають підстави стверджувати, що окремі підприємства машинобудівного комплексу, хімічної промисловості, державні установи, які виконують специфічні функції в земельній сфері, є суб'єктами продовольчої системи, оскільки не лише підпорядковуються профільному міністерству, а й безпосередньо впливають на розвиток продуктивних сил в аграрній сфері. Такий підхід припускає існування множини прямих і зворотних зв'язків, що виникають між суб'єктами цього ринку з приводу здійснення обмінних операцій з принципово різними товарами.

Але переважна більшість засобів виробництва (крім товарів сільськогосподарського походження, таких як: насіння, посадковий матеріал, комбікорми, племінний молодняк тощо) пропонується *не аграрним ринком, а аграрному ринку*.

Разом з цим споживачі зерна, молока, м'яса, вовни, риби тощо не є споживачами тракторів, комбайнів і мінеральних добрив. Зрозуміло, що мова йде про принципово різні ринки, адже ми не вважаємо ринок енергоносіїв часткою аграрного ринку лише через те, що електроенергія споживається підприємствами аграрного сектору економіки.

Походження продукції є тим чинником, який посилює поліаспектний характер аграрного ринку, оскільки сільському господарству притаманна ще й багатофункціональність, яка безумовно є особливим аспектом аграрного ринку [5]. На відміну від *диверсифікації*, яка віддзеркалює багатогалузевий характер діяльності агропромислових компаній, *багатофункціональність* означає виконання багатьох функцій у межах одного виду діяльності (у даному випадку сільського господарства). Сільське господарство, крім економічної, виконує ще соціальну, і природоохоронну функції, сприяє збереженню культурного укладу на селі, впливає на формування ландшафтів. Отже і зараз, за високого рівня розвитку ринкових відносин, у більшості країн ведення сільського господарства зорієнтовано не лише на отримання ринкових результатів (прибутку, доходу, ринкової частки тощо), а й на створення багатьох соціальних благ: збереження природного різноманіття, охорону довкілля, відновлення родючості ґрунтів, забезпечення безпечності продуктів харчування тощо. Виконання неринкових функцій не може бути повністю покладено на товаровиробників, тому сільськогосподарське виробництво як суттєва частина аграрного ринку, знаходиться в полі зору органів державної влади і є об'єктом державного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Лозинська Т.М. Національний продовольчий ринок в умовах глобалізації: [Моногр.] / Т.М. Лозинська. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2007. – 272 с.;
2. Леbedенко О. В. Аграрний ринок: поняття та особливості. Агросвіт, 2020. – № 12. – С. 48–52.;
3. Павленчик Н.Ф. Еволюція розвитку аграрного ринку України. <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/>
4. Майовець Є. Й. Теорія аграрних відносин: [навч. посіб.] / Є. Й. Майовець. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 276 с.;
5. Хоменко О. І., Колтко Ю. Ю. Аграрний ринок України. Стан та тенденції розвитку сільськогосподарських підприємств. Ефективна економіка, 2017. – № 12. – С. 18–24.